

В.І.Євдошак, к.е.н.,

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ: СТАН ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

У статті зосереджується увага на ефективність використання внутрішньогосподарського контролю.

The article deals with methodological approaches to the organization of economic relations control.

Як свідчить практика, наявність на підприємствах сум недостач, розкрадань, неефективне використання ресурсів повною мірою залежить від посилення внутрішньогосподарського контролю. Незважаючи на те, що на різних рівнях управління видається велика кількість наказів, де звертається увага на необхідність посилення внутрішньогосподарського контролю, залишається актуальним питання підвищення якості інвентаризації, правильності оформлення документів по обліку цінностей та грошових коштів.

Однією з причин негативних явищ, які зустрічаються на підприємствах, є низька якість внутрішньогосподарського контролю. Тому питання удосконалення внутрішньогосподарського контролю є актуальним.

Відомими вітчизняними вченими М.Т.Білухою, Ф.Ф.Бутинцем, В.В.Сопко та іншими порушувались питання контролю і ревізії, однак методика проведення внутрішньогосподарського контролю ще й досі є недосконалою.

Внутрішньогосподарський контроль – це система безупинного спостереження за ефективністю використання майна підприємства, законністю і доцільністю господарських операцій і процесів, збереженням грошових коштів і матеріальних цінностей. Водночас він є складовою частиною ринкового механізму, одним із прийомів перевірки виконання прийнятих рішень, найважливішою функцією управління економікою.

У зв'язку з цим доцільно:

Ї визначити роль і значення внутрішньогосподарського контролю в системі управління;

Ї дати критичну оцінку сучасного стану та визначити напрями розвитку внутрішньогосподарського контролю (наступного, попереднього і поточного).

Особливе значення має внутрішньогосподарський контроль на підприємствах та їх об'єктах, де зосереджуються величезні потоки матеріальних цінностей і коштів, а також у функціональних відділах бухгалтерій, де здійснюється перевірка і обробка облікової документації. Характерною особливістю внутрішньогосподарського контролю є те, що він здійснюється в процесі господарської діяльності, має важливе значення в забезпеченні збереження майна. Майже всі нестачі і розкрадання цінностей виявляються інвентаризаціями і перевітками, що проводяться працівниками низових підприємств (включаючи й ті інвентаризації, що проводяться цими працівниками під час ревізій). Особливістю внутрішньогосподарського контролю є також і те, що він функціонує в момент здійснення і оформлення господарських операцій. У свою чергу це дає можливість вчасно виявляти недоліки і вживати заходи для їх усунення. Внутрішньогосподарський контроль здійснюється на рівні підприємства і його об'єктом є господарська діяльність підприємства. Такий контроль повинні здійснювати керівники, фахівці структурних підрозділів, у т.ч. і працівники обліку [1].

Значна роль у виявленні і попередженні нестач та розкрадань належить внутрішньогосподарському контролю. По суті, близько **90** відсотків нестач і розкрадань на підприємствах сфери матеріального виробництва виявляється інвентаризаціями, проведеними безпосередньо їх працівниками. Водночас (у процесі здійснення внутрішньогосподарського контролю) виявляється близько **50** відсотків непродуктивних витрат і втрат. Тому з метою забезпечення збереження майна, своєчасного попередження нестач, розтрат і непродуктивних втрат потрібно, насамперед, забезпечити ефективність внутрішньогосподарського контролю. Функції ці повинні здійснювати керівники і фахівці структурних підрозділів підприємств і працівники бухгалтерій при виконанні своїх функціональних обов'язків. Одним із недоліків практики здійснення такого контролю є те, що методичні прийоми його майже не розроблені. У результаті внутрішньогосподарський контроль відданий на відкуп інтуїції та досвіду фахівців, які здійснюють контрольні функції на свій розсуд, адже майже відсутні необхідні методичні вказівки щодо здійснення внутрішньогосподарського контролю. У зв'язку з цим питання контролю взагалі упускаються, його проводять (нерідко і

формально) лише після вчинення операцій, як правило, у період подання документів до бухгалтерії.

У наукових дослідженнях з питань внутрішньогосподарського контролю тривалий час дуже багато коштів і зусиль витрачалося на розробку методики здійснення наступного контролю. Це призводило до того, що наступний контроль констатував тільки факти, що відбулися, без їх глибокого аналізу. Власне кажучи, утворювався парадокс, коли немає можливості заглядати наперед, краще дивитися (контролювати) минуле, ніж не контролювати зовсім. У результаті на наступний контроль зусиль витрачається багато, а віддача незначна. В економічній літературі багато авторів надають перевагу наступному контролю у зв'язку з тим, що він найбільш документально обґрунтований. Незважаючи на це, його негативні сторони в тому, що, власне кажучи, минулого вже змінити не можна. Тому одним із ефективних є попередній і поточний внутрішньогосподарський контроль. Ефективний внутрішньогосподарський контроль має бути націлений на попередження наявних і майбутніх відхилень від заданих критеріїв (нормативів, планів тощо). А цю вимогу можна забезпечити тільки в процесі попереднього і поточного внутрішньогосподарського контролю. Такий контроль повинен здійснюватися усіма службами управління і бухгалтерією підприємства.

Для підвищення ефективності внутрішньогосподарського контролю варто здійснювати його з деяким забіганням наперед. Така система контролю має назву попереднього внутрішньогосподарського контролю.

Попередній внутрішньогосподарський контроль – це система, що забезпечує своєчасне повідомлення про необхідність коригувальних дій. Такий контроль загострює увагу керівника й інших фахівців (суб'єктів контролю) на слабких ділянках господарської діяльності. Власне кажучи, попередній внутрішньогосподарський контроль є сигналом тих явищ, що можуть викликати негативні наслідки (втрати, непродуктивні витрати, розкрадання тощо), якщо не буде вжито негайних заходів на тих або інших ділянках роботи.

Попередній внутрішньогосподарський контроль - це взаємодіюча система, у котрої одні змінні (наприклад, матеріальні цінності і кошти) знаходяться у взаємодії один з одним, а інші позитивно або негативно впливають на ці показники. Об'єктами попереднього

контролю можуть бути не тільки підприємства, їх відділи або структурні підрозділи, а й окремі господарські операції, процеси або ділянки господарської діяльності. Такий контроль здійснюється тими ж суб'єктами, що і внутрішньогосподарський контроль взагалі. Попередній внутрішньогосподарський контроль здійснюється керівниками і фахівцями підприємств на стадії зародження проекту (моделі) тієї або іншої господарської операції, або виконання визначеної роботи. Він проводиться шляхом завчасного детального і ретельного аналізу передбачуваних проектів (моделей) тих господарських операцій, процесів і стадій роботи, що будуть виконуватися в господарській діяльності [2].

У теоретичних дослідженнях і практичних аспектах з питань попереднього внутрішньогосподарського контролю і пророкування помилок та прорахунків до нинішнього часу нічого не було зроблено. Відповідно це позначилося на теорії внутрішньогосподарського контролю, не дало можливості використовувати в практичній роботі повною мірою систему внутрішньогосподарського контролю. Крім того, і на сьогодні не розроблені методи попереднього внутрішньогосподарського контролю. З метою підвищення ефективності попереднього внутрішньогосподарського контролю варто застосовувати такі його способи, як: обґрунтоване укладання багатократних прогнозів і зіставлення їх із бажаним виходом (еталоном), внесення корективів і змін у початкові програми господарської діяльності, що дає можливість забезпечити збіг бажаних виходів із запланованими показниками. Особливо це стосується підприємств сфери матеріального виробництва, коли потрібно перевірити забезпечення грошовими коштами погашення заборгованості: постачальникам - за матеріальні цінності, податковим органам - за сплату податків, інвесторам - за фінансові інвестиції тощо. Використання цих методів попереднього внутрішньогосподарського контролю дає змогу передбачати ускладнення в господарській діяльності підприємств. Необхідною умовою попереднього внутрішньогосподарського контролю є: завчасний детальний і ретельний аналіз системи контролю та визначення найбільш важливих вхідних змінних, побудова моделі цієї системи контролю, приділення особливої уваги динаміці моделі (здійснення регулярної перевірки відповідності прийнятих значень вступних змінних, їх взаємозв'язків фактичному стану справ),

регулярний збір і введення в систему даних вступних змінних, оцінка розбіжності між плановим і фактичним значенням змінних та їх вплив на очікувані кінцеві результати на ранній стадії господарювання, здійснення коригувальних дій (за першим етапом – визначення проблеми, за другим – розробка заходів, що забезпечують її розв'язання) [1].

Однією з умов попереднього внутрішньогосподарського контролю є використання систематичних повідомлень, які містяться в первинній документації про операції, що відбуваються відповідно до встановленого режиму функціонування господарських операцій і процесів. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження відносин між елементами господарських процесів, здійснюваних на місці вчинення операцій. Винятково важливе значення мають питання тривалості здійснення попереднього внутрішньогосподарського контролю з тим, щоб зменшити інтервали часу між контрольованими точками (наприклад, можна навіть здійснювати контроль безупинно, з інтервалами часу в одну годину, півзміни тощо).

Попередній внутрішньогосподарський контроль нерідко ігнорується найчастіше тому, що при виконанні функцій контролю керівники і фахівці структурних підрозділів підприємств залежать від наявності бухгалтерських даних. На практиці такий контроль використовується тільки тоді, коли стає відомо про відхилення, щоб ужити відповідних заходів. У зв'язку з цим актуальною проблемою є розробка прийомів прогнозованого контролю з використанням отриманої інформації. Наприклад, на якійсь ділянці господарської діяльності або етапі управління внаслідок проведеного прогнозу одержують інформацію про надходження швидкопсувних матеріалів для виготовлення продукції. На цьому етапі контролюючі органи можуть розробити програми посиленого спостереження не лише за надходженням і рухом вантажів зі швидкопсувними матеріалами, але й за їх реалізацією. Аналогічним чином можна здійснювати попередній внутрішньогосподарський контроль за збалансованістю грошових доходів і витрат, потребою і наявністю матеріалів для виготовлення готової продукції, не чекаючи бухгалтерських звітів, що надійдуть тільки в середині наступного звітного періоду.

Нині на підприємствах особливо актуальними є питання щоденного контролю за допомогою автоматизованих засобів збору

і обробки інформації матеріальних і касових звітів. Відповідно це має велике значення при вивченні стану і поточного контролю матеріальних цінностей, вірогідності даних складського обліку, контролю за використанням виданих доручень, організації контрольно-пропускної системи. Однак такий контроль на підприємствах сфери матеріального виробництва ще не набув поширення. Причиною цього є не лише недостатня забезпеченість підприємств автоматизованими засобами збору та обробки інформації, але й невміння працівників управління використовувати їх при реалізації контрольних функцій [3].

Незважаючи на те, що при здійсненні попереднього внутрішньогосподарського контролю велике значення мають заздалегідь розроблені програми, мережні графіки та інші технічні засоби, виняткове значення в ньому належить попередній реакції людини (суб'єкта контролю). Як підтвердження, можна навести такий приклад: якщо водій автомобіля, рухаючись у гору, захоче підтримувати постійну швидкість, він не чекає, поки спідометр покаже падіння швидкості, перед тим як натиснути на педаль акселератора. Навпаки, знаючи, що гора – це змінна «обурення» в даній системі, водій імовірно зробить на це поправку, натискуючи на педаль раніше, ніж знизиться швидкість.

Попередньому внутрішньогосподарському контролю належить велике майбутнє, що дасть змогу керівникам і фахівцям підприємств передбачати можливі відхилення до того моменту, як вони дійсно відбудуться, і вжити відповідних заходів.

Виступаючи як частина загальної системи управління, попередній внутрішньогосподарський контроль є тим моментом, де виникає необхідність у коригуванні відхилень (у перегляді планів, модернізації цілей), організаційної функції або удосконаленні процесу руху матеріальних цінностей. При цьому, природно, не слід припускати думки про те, що контроль зводиться лише до визначення ефективності роботи шляхом зіставлення з нормативами (еталонами) і у випадках відхилень від прийнятих норм ніяких заходів не вживається.

Список використаних джерел:

1. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту. – К.: Влад і Влада, 1996.- 320 с.
2. Бутинець Ф.Ф. Контроль і ревізія. - Житомир: ЖТІ, 2006.- 512 с.
3. Сопко В.В. Організація бухгалтерського обліку і контролю. – К.: Техніка, 2004. – 199 с.